

BLANCA RIPOLL SINTES

Universitat de Barcelona

REIVINDICACIÓ DE MARAGALL. LA RELECTURA DE *DESTINO* A LA PRIMERA POSTGUERRA

Resum:

Aquest article té com a objectiu principal analitzar la presència del poeta Joan Maragall a les pàgines del setmanari barceloní *Destino*. En aquest sentit, s'estudiaran especialment els articles publicats durant la dècada dels anys quaranta, per demostrar com l'elecció de Maragall no va ser gratuïta ni responia a criteris literaris, sinó que van erigir-lo en representant d'una Catalunya catòlica i no separatista suposadament amagada durant la II República i la Guerra Civil.

Paraules clau: Joan Maragall — *Destino* — postguerra — franquisme — Joan Estelrich

Abstract:

This article's main aim is to analyze how the Catalan poet, Joan Maragall, appeared through the pages of the weekly magazine *Destino* in Barcelona. To that effect our work will specifically study the articles published during the 40s, in order to prove that the people around *Destino* chose Maragall not for literary reasons but for showing him as a symbol of a catholic and non secessionist Catalonia supposedly hidden during the II Republic and the Spanish Civil War.

Key words: Joan Maragall — *Destino* — postwar — franquism — Joan Estelrich

0. La revista *Destino* a la Barcelona dels anys quaranta

No és aquest l'espai per acometre la descripció de la història de la revista *Destino* a Barcelona, de manera que remetrem per a més informació a treballs específics sobre aquest punt.¹ Ara bé, potser no serà sobrer que cartografiem quines són les seves primeres passes, tant a Burgos com a Barcelona, per tal de contextualitzar encertadament la presència del poeta Joan Maragall a les pàgines «color de pa de racionament» del setmanari dirigit llavors per Ignasi Agustí.

La revista *Destino* neix en una circumstància d'urgència propagandística, en plena Guerra Civil, al Burgos nacional de 1937, com a *Boletín de Falange* i en el marc de la Delegació de Premsa i Propaganda

¹ Vg. Pilar CABELLOS i MÍNGUEZ i Eulàlia PÉREZ i VALLVERDÚ, «*Destino. Política de unidad (1939-1946)*. Tres aspectes de l'inici d'una transformació obligada», *Els Marges*, núm. 37, 1987, p. 19-36; Carles GELI i Josep Maria HUERTAS CLAVERIA, *Las tres vidas de Destino*, Barcelona, Anagrama, 1991; Didier CORDEROT, «La revista *Destino* (1937-1939) y la cuestión de la catalanidad», dins Nathalie LUDEC, Françoise DUBSQUET LAIRYS (coords.), *Centros y periferias: prensa, impresos y territorios en el mundo hispánico contemporáneo: homenaje a Jacqueline Covo-Maurice*, París, Presse, Imprimés, Lecture dans l'Aire Romane (PILAR), 2003; Blanca RIPOLL SINTES, *Destino y la novela española de posguerra (1939-1949)*, Vigo, Academia del Hispanismo, 2012.

de la Territorial de Catalunya capitanejada, en aquell moment, pel poeta Dionisio Ridruejo. Les funcions que havia d'acomplir eren la de vincular tots els catalans que havien fugit i s'havien passat a la zona rebel,² dur a terme una missió propagandística i, en tercer lloc, desenvolupar una estratègia ideològica vers l'anticatalanisme existent a l'Espanya nacional durant el conflicte bèl·lic.³ Aquesta darrera qüestió serà fonamental en la revisió que es faci, al *Destino* dels anys quaranta, de la figura de Maragall i, per tant, la recuperarem al llarg d'aquest article.

Així, doncs, José María Fontana i Javier de Salas fundaren el *Destino* de Burgos, publicació setmanal que ens brinda col·laboracions d'autors com Ignasi Agustí (que en fou el director a partir del número 35), Josep Vergés, Juan Ramón Masoliver, Martí de Riquer, Cecilio Benítez de Castro, Eugeni d'Ors, Carmen de Icaza, Pedro Laín Entralgo, Gonzalo Torrente Ballester, Carles Sentís, Pere Pruna, Álvaro Cunqueiro o Juan Beneyto, entre d'altres. En van sortir a la llum cent números, i es va acabar amb la Guerra Civil. El *Destino* de Barcelona, amb el número 101, reapareix el mes de juny de 1939.

Al trencament amb la modernitat republicana hem d'afegir-hi el període de grans mancances que va començar amb el final de la guerra. El sector periodístic i editorial, que a Catalunya havia gaudit d'una època daurada els anys vint i trenta, es va veure greument afectat. De dinou diaris existents abans de 1936 en van quedar tan sols quatre i una situació semblant van patir les empreses editores, moltes d'elles nacionalitzades durant el conflicte.⁴ A aquesta situació de desballestament, cal afegir-hi el factor de la precarietat econòmica, amb dues de les seves conseqüències més directes –el racionament de paper i les contínues restriccions elèctriques–, i el factor de la vigilància governamental: fins l'any 1966, la dictadura militar de Francisco Franco va perpetuar la mateixa llei marcial de Premsa i Propaganda gestada el 1938 per Ramón Serrano Suñer; aquesta llei establia la supervisió perenne de l'organisme de la censura (prèvia) tant de diaris i revistes com de llibres, pel·lícules i peces de teatre, així com la designació política dels directors de diaris.⁵

Tanmateix, i malgrat aquesta arriscada circumstància per endegar qualsevol negoci cultural, dues de les figures vinculades al *Destino* de Burgos, Ignasi Agustí i Josep Vergés, van decidir refundar la revista, el primer número de la qual encara apareixeria com a *Boletín de la FET y de las JONS*, tot i que a causa de diversos enfrontaments d'Agustí i Vergés amb la Falange, la revista es conformarà com a empresa privada.

El *Destino* de la primera etapa barcelonina coincideix, any amunt, any avall, amb la primera dècada del franquisme i és el marc cronològic que ens interessa per al nostre apropament. En aquests primers

2 C. GELI i J. M. HUERTAS CLAVERIA, *op. cit.*, p. 20-21.

3 Joan Maria THOMÀS, *Falange, guerra civil, franquisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 304.

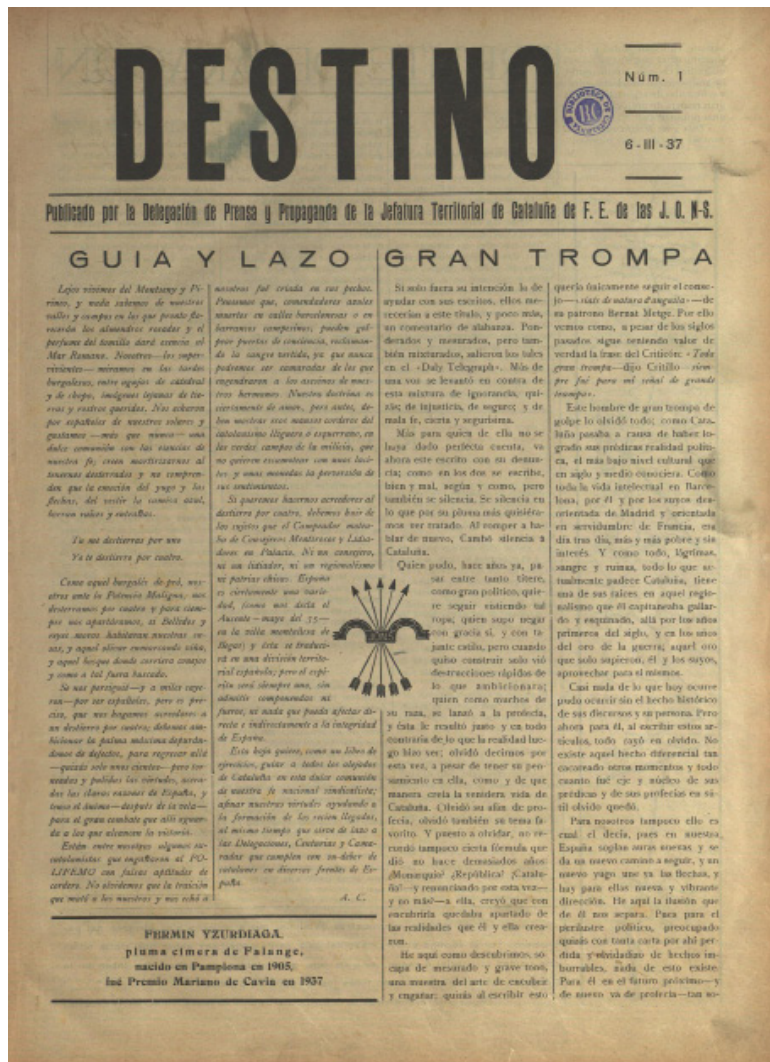
4 Vg. Jaume GUILLAMET, *Premsa, franquisme i autonomia. Crònica catalana de mig segle llarg (1939-1995)*, Barcelona, Flor del Viento, 1996.

5 Remetem als treballs específics de Manuel L. ABELLÁN, *Censura y creación literaria en España (1939-1976)*, Barcelona, Península, 1980; i Eduardo RUIZ BAUTISTA (coord.), *Tiempo de censura. La represión editorial durante el franquismo*, Gijón, Trea, 2008.

anys, la revista dubta, es balanceja entre dos extrems: servir la voluntat del règim o dirigir-se a la classe mitjana catalana, lector potencial del setmanari.⁶

Segui pels moviments interns de la revista i pel desplaçament gradual del poder fàctic de la direcció (d'Agustí a Vergés, veritable director a l'ombra), sigui per l'evolució de les circumstàncies històriques (serà bàsica la deriva aliadòfila a la II Guerra Mundial i 1945 suposarà una fita en aquest sentit), *Destino* es decantarà pel pensament liberal burgès, europeista i cosmopolita, compartit per la majoria dels seus lectors –i amb tota certesa, aquesta aposta serà clau per a la seva longevitat com a publicació que, recordem-ho, sortirà de manera regular fins a l'any 1980.

Primer número de la revista *Destino*

6 El col·laboracionisme de *Destino* va ser motiu de dures crítiques per part del catalanisme de l'exili i de la clandestinitat; vg. Francesc VILANOVA, *Contra els catalans franquistes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2014, p. 18 i 22.

Havent perdut l'esplendor cultural d'abans de la Guerra Civil, la burgesia barcelonina creurà haver-ne recuperat una petita part en un setmanari que va buscar el seu model en una publicació fonamental dels anys vint i trenta a la Ciutat Comtal, el setmanari *Mirador* d'Amadeu Hurtado. I dissenyaren una revista que brindés al seu públic informació nacional i internacional, informació econòmica, esportiva i social, malgrat que la informació cultural ben aviat predominaria per la seva quantitat i profunditat: religió i filosofia, literatura, belles arts, teatre, cinema, música... La nòmina de col·laboradors del *Destino* de Barcelona manté molts dels noms de la publicació burgalesa i n'afegiria d'altres significatius: Masoliver, Sentís, Ruiz Manent, el dibuixant Valentí Castanys, Teixidor, Díaz-Plaja, José Martínez Ruiz «Azorín», Eugenio i Santiago Nadal, Manel Brunet «Romano», Antonio Espina, Andreu Avel·lí Artís «Sempronio», Jaume Vicens Vives, Xavier Montsalvatge, Sebastià Gasch i l'escriptor emblema de la casa, Josep Pla. Progressivament, s'hi incorporarien Nèstor Luján, el crític i traductor Rafael Vázquez Zamora, el professor Antoni Vilanova i el jove redactor, Josep Maria Espinàs.

Una de les seccions més atractives per a la nostra investigació serà la present a les pàgines literàries, primer anomenades «Arte y Letras» (homenatge evident a la preciosa revista barcelonina del mateix nom, publicada entre 1882 i 1883) i després, «Panorama de Arte y Letras».

En aquest apartat veurem aparèixer ben aviat el nom de Joan Maragall. A partir d'això, basarem el nostre treball en l'anàlisi de la recepció, de la lectura contrafactual que se'n fa a les pàgines de *Destino* per part d'una sèrie de periodistes i escriptors. I tractarem d'oferir un text que actuï com a descripció del mirall esbiaixat en el qual hom pot intuir el reflex que més convenia als redactors del setmanari de Maragall.

1. Maragall i la Catalunya «autèntica»

En aquest sentit, hem de recuperar la interessant lectura de Joan Maria Thomàs, que afirma la necessitat de molts catalans que s'havien passat a la zona nacional d'haver-se de defensar de les sospites generades a ambdós bàndols: feixistes a la Catalunya republicana i catalans –i per tant, possibles separatistes, anarquistes, etc.– a l'Espanya franquista. Si hom revisa els editorials i algunes cròniques bèl·liques publicades al *Destino* de Burgos, sobretot les dedicades a la campanya franquista sobre Catalunya i, en especial, l'atac al front de l'Ebre, s'observa amb claredat com els redactors s'esforcen per demostrar com la «Cataluña roja» era una mena de miratge que l'entrada de les tropes franquistes s'encarregaria de desmuntar, tot revelant l'autèntica essència de la Catalunya real, una Catalunya espanyola i ferventment catòlica.⁷

I quin millor representant d'aquesta Catalunya autèntica que un poeta que va escriure una nombrosíssima col·laboració en premsa en castellà i que es considerava profundament religiós? Així doncs,

⁷ B. RIPOLL SINTES, «Escritores desde el frente. Crónicas de la Guerra Civil en Cataluña en la revista *Destino* (1938)», dins Guillermo LAÍN CORONA i Mazal OAKNÍN (eds.), *Literatura política y política literaria en España. Del Desastre del 98 a Felipe VI*, Berna, Peter Lang (en premsa).

com assenyala Adolfo Sotelo, la figura de Maragall és revisada, examinada i, en ocasions (moltes, ens atrevim a afegir), és inventada durant el franquisme.⁸ En aquest sentit, s'inscriuria en la tendència assenyalada per Castellanos i present a la primera postguerra de «recomençar prescindint de tots aquells autors no reinterpretables (encara que sigui tergiversant-los) des de la perspectiva espanyolista», tendència en la qual Maragall no podria ser «llegit com a “modernista”» sinó que se l'assimilaria a la generació del 98 i, per tant, a una circumstància espanyola.⁹

No és gratuït que la primera aparició de Joan Maragall al *Destino* barceloní sigui a l'article de José María Boix Selva, intitulat «Del amor cristiano a la vida». El poeta, traductor i editor Boix Selva, de marcadament conviccions catalanistes i catòliques, reflexiona sobre diverses figures de la literatura europea (Leopardi, Andersen) i la seva relació amb la transcendència, concretament amb la mort. En aquest sentit, erigeix l'exemple de la fe de Maragall:

El jubiloso Juan Maragall, inflamada el alma por el más sereno y ardiente mediodía, poseído por la telúrica fuerza mediterránea –que es nuestra realidad, y el eterno anhelo y sueño de los hombres del Norte, y que Keats simbolizaba en «la danza, las canciones provenzales y la alegría soleada», a pesar de que su cuerpo y su alma, nutridos de tierra húmeda y espíritu neblinoso, no podían sentirla– afirmaba que el mejor elogio que podía hacerse de la Muerte, era decir que la muerte no existe. El jubiloso Juan Maragall podía afirmar que la muerte es mentira, porque su profunda catolicidad romana iluminaba su alma con las más claras certidumbres, porque había nacido junto a este mar, centro del orbe, de cuya espuma imaginaban los antiguos haber nacido Venus, y cuyas aguas quietas purificó la mirada o la próxima presencia de la Virgen María, y porque se sentía formado con tierra de esta tierra del Imperio de España, heredera del jubiloso espíritu de Provenza.¹⁰

La connexió telúrica entre el territori i la fe catòlica serà un tòpic recurrent als diferents articles que trobarem durant la dècada dels quaranta a *Destino*. D'alguna forma, Maragall es converteix en profeta del destí natural de Catalunya: ésser catòlica.

La següent menció apareix a les gloses que Eugeni d'Ors va escriure durant un breu període de temps per a *Destino* –i que després incorporaria, amb moltes d'altres, dins el *Novísimo glosario* de 1946– abans que unes desavinences amb Josep Vergés, suposadament econòmiques, el portessin a deixar la revista.¹¹ Arran de la publicació de *Francesco Petrarca* d'Henri de Ziegler,¹² Ors exposa la seva visió de la relació del gran poeta italià amb la llengua romànica i la llatina:

8 Adolfo SOTELO VÁZQUEZ, «Joan Maragall y las letras españolas (1944-1971)», dins ID., *De Cataluña y España. Relaciones culturales y literarias*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2014, p. 579-602 (cits., p. 581).

9 Jordi CASTELLANOS, «Postguerra: del “1900” al Modernisme», dins Olivia GASSOL BELLET, *Postguerra. Reinventant la tradició literària catalana*, Lleida, Punctum, p. 27-49 (cit. p. 29 i 45).

10 José María BOIX SELVA, «Del amor cristiano a la vida», *Destino*, núm. 123, 25 de novembre de 1939, p. 10.

11 Vg. Ignasi AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, Barcelona, Planeta, 1974, p. 42-43.

12 Henri de ZIEGLER, *Francesco Petrarca*, Neuchâtel, La Baconnière, 1940.

La obra docta del Petrarca serve a su poesía: su filología es el consuelo de su amor. Se perfecciona en el latín porque anhela la perfección del italiano; escribe en el vernáculo de Florencia porque se propone la victoria ecuménica de Roma. Su enemigo fundamental es el separatismo, cualquier separatismo.¹³

I estableix novament el paral·lelisme: Maragall, poeta català que escrivia en castellà a alguns diaris; local però universal. Assevera d'Ors:

Yo sé de una generación –de un sector de generación– que, bien cerca de nosotros, conoció y sirvió igualmente este ideal del Petrarca, con su apariencia de paradoja, con lo auténtico de una superior unidad. A cierto grupo catalán me refiero, florecido a principios de la presente centuria. Solitarios, aunque promiscuos, estos que digo, fueron llamados «catalanistas», fueron llamados «modernistas» también. ¡Engañosas etiquetas! Su localismo se embebecía en espíritu cultural de universalidad. Su modernismo no era sino gravitación hacia el clasicismo, hacia los valores eternos. El nombre solo de Juan Maragall dará fianza: de Juan Maragall, traductor de Nietzsche, cantor de los pastorcillos del Pirineo.¹⁴

Com no podia ser d'una altra manera, en el número previ a les festes de Nadal, hi publicarien l'article de Maragall que havia aparegut originalment el 1902, «Canción de Navidad»,¹⁵ insistint en la configuració de la imatge d'un Maragall litúrgic, catòlic sense esquerdes.

2. La publicació de *Los vivos y los muertos* a Ediciones Destino

A banda d'aquest petit nucli de textos de l'any 1941, caldrà destacar-ne dos més d'importants, l'últim dels quals surt del nostre marc històric i no l'atendrem en aquest article: el primer, l'any 1946; i l'altre, el 1960.

1946 és la data de publicació del volum *Los vivos y los muertos* de Maragall a l'editorial Destino, en el número 33 de l'exitosa col·lecció Àncora y Delfin i amb pròleg de José Martínez Ruiz, «Azorín»; així com també la de l'edició de les *Obres completes. Obra castellana*, a Selecta, amb pròleg de Pedro Laín Entralgo.¹⁶ Com no podia ser d'altra manera, la revista *Destino* funcionarà com a brillant aparador i amplificador de les novetats editorials de l'empresa homònima que havien fundat Josep Vergés i Joan Teixidor, tot aprofitant les premses del setmanari.¹⁷ A la secció miscel·lània «Escaparate», apareix el 9 de març de 1946 la primera notícia de la publicació de l'antologia,¹⁸ clarament esbiaixada, com diu Sotelo Vázquez:

13 Eugenio d'ORS, «Glosas», *Destino*, núm. 188, 22 de febrer de 1941, p. 3.

14 *Ibid.*

15 Juan MARAGALL, «Canción de Navidad», *Destino*, núm. 231, 20 de desembre de 1941, p. 8.

16 A. SOTELO VÁZQUEZ, *op. cit.*, p. 582.

17 B. RIPOLL SINTES, «*Festina lente*: la tasca silenciosa de Joan Teixidor», *Journal of Catalan Studies*, 2013, p. 42: <http://www.anglo-catalan.org/jocs/16/Articles%20&%20Reviews/Versio%20pdf/03%20Ripoll.pdf>.

18 REDACCIÓ, «Escaparate», *Destino*, núm. 451, 9 de març de 1946, p. 13.

[...] porque el olvido de artículos tan significativos en el plano literario como «La joven escuela castellana» y, sobre todo, en el ámbito ideológico como «El pensamiento español», «El discurso de Lord Salisbury», «El trágico conflicto», «La patria nueva» o «El ideal ibérico» dan cabal idea de la voluntad de obviar o aligerar el nacionalismo catalán de la pluma maragalliana.¹⁹

Una selecció que, des del pròleg d'Azorín, situa el poeta català en la zona de confort de la ideologia del règim:

Ideas ensombrecidas o mutiladas en el interesante tomo de 1946, que sin duda tenía una mal disimulada intención patriótica, pero el marbete del libro privilegia un artículo (1-XI-1911) de corte existencial y religioso, en el temblor del alba de la muerte del poeta. Por otra parte, conviene no olvidar que hasta que el tomo de Maragall engrosa la colección «Áncora y Delfín» los autores catalanes que figuran en el catálogo son Josep Pla, Josep M. Junoy, Ignasi Agustí y Guillermo Díaz-Plaja. En esas compañías se divulgaba el pensamiento de Maragall. No eran compañías inocentes.²⁰

Anunciada ja la publicació del volum, després de l'estiu comença l'aparell publicitari a la revista. A la miscel·lània «Entre líneas» es descriu l'antologia, «una selecció de la obra periodística tan clara, tan alta de pensamiento y profunda de sensibilidad del poeta», amb uns continguts temàtics «de una actualidad palpitante y eterna» i una òptica «cristiana que coloca a los sucesos fuera del tiempo, en un espacio propio, lírico, humano y eterno».²¹ I una setmana després, Joan Teixidor publica un article extens sota el títol «Actualidad de Maragall», on reivindica la vigència dels temes tractats als articles de la selecció, atès que la profunditat i transcendència conferida per Maragall a les anècdotes quotidianes elimina qualsevol llast que ancorés excessivament els textos a un passat massa llunyà per als lectors de la postguerra. Una atenció que, en paraules de Teixidor, s'adreça a la substància, a l'essència de les coses:

He aquí, quizá, el secreto de esta extraña, casi enigmática, pureza que prosee cualquier párrafo del maestro. Se advierte el peso sacro de una preocupación moral; el horror de lo bello por lo bello, el afán de trascender a todas las inquietudes que mueven el espíritu. En el mundo cerrado y completo de cada uno de sus artículos, el poeta coloca una idea o un sentimiento para que cuando la música de las palabras deje de percibirse no regresemos de vacío a nuestra soledad habitual.²²

L'article s'inscriu al corrent, tan propi de la crítica literària a la premsa dels anys quaranta, de la crítica impressionista, on sovint era més fàcil dibuixar imatges subjectives de lectura que no pas tractar qüestions temàtiques que podien ser més conflictives amb la vigilància perenne de la dictadura. A tall d'exemple:

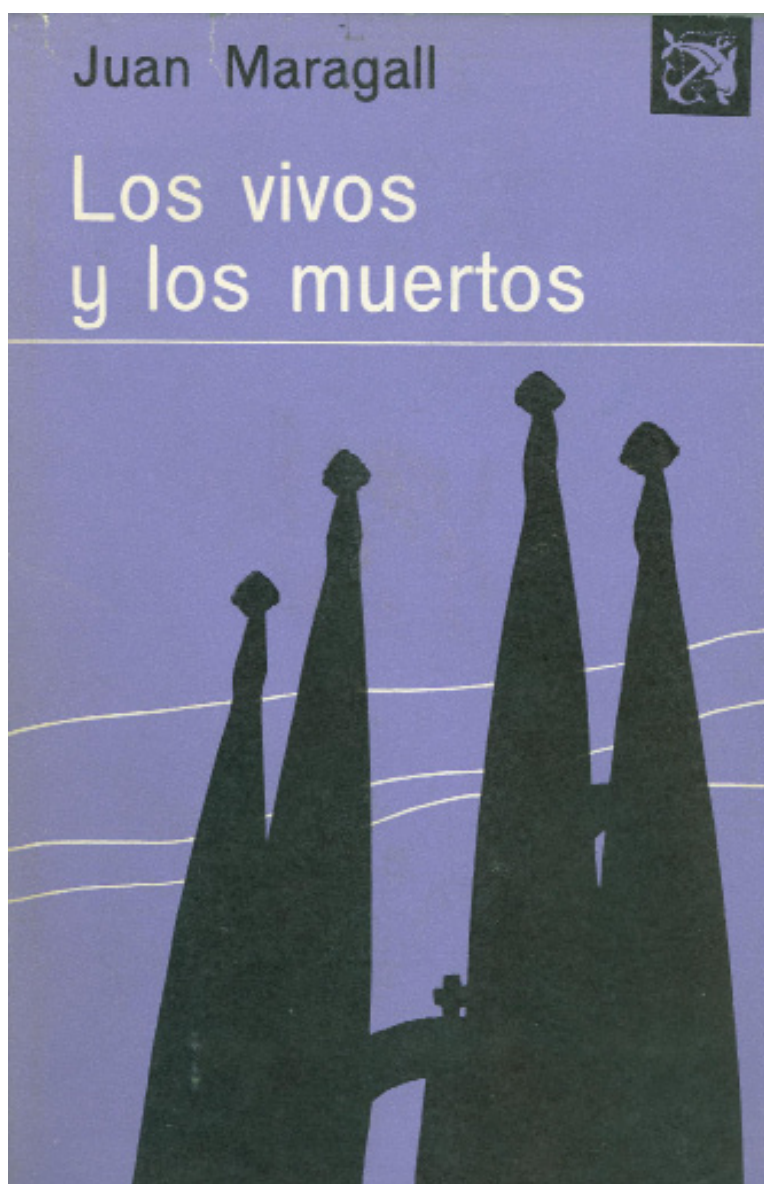
19 A. SOTELO, *op. cit.*, p. 589.

20 *Ibid.*, p. 590.

21 Totes les cites del paràgraf corresponen a: REDACCIÓ, «Entre líneas. Un libro de Juan Maragall», *Destino*, núm. 481, 5 d'octubre de 1946, p. 13.

22 Juan TEIXIDOR, «Actualidad de Maragall», *Destino*, núm. 482, 12 d'octubre de 1946, p. 13.

Lo periodístico en ella solo sirve para realzar lo que tiene de perenne y decisivo. En muchos de estos artículos tenemos esta sensación de claridad que se produce en el cielo cuando, en una tarde borrasca, un viento favorable desgarra las pesadas nubes. Siempre, después del esfuerzo, del sensible y a veces patético planteamiento de un problema, hay una boqueada de aire puro limpiando el paisaje. Incluso en los momentos más graves y doloridos, Maragall se levanta con un ímpetu irrefrenable que le permite superar la angustia y el desconcierto de su sentimiento.²³

Coberta de *Los vivos y los muertos*

23 *Ibid.*

Una estratègia habitual a *Destino*, després de publicar notes breus i articles per part de gent de la redacció, era convidar a firmes reconegudes perquè parlessin d'un llibre o d'un autor en qüestió, i així dotar-lo de prestigi i independència crítica. En el cas de Maragall, aquesta responsabilitat recaurà en la figura del mallorquí Joan Estelrich, proper al cercle de la revista per la seva pertinença, abans de la guerra i durant el conflicte, als cercles culturals i intel·lectuals a l'empara ideològica de la Lliga Regionalista de Cambó (on coincidiria amb Agustí, Pla, etc.), fundador de la col·lecció Bernat Metge i autor, abans del 36, de diversos apropaments acadèmic-divulgatius a la figura i l'obra de Maragall, com per exemple la promoció de la traducció de Maragall al romanès l'any 1922,²⁴ l'escriptura de l'article «Maragall, hombre representativo»²⁵ o la direcció de la publicació de les *Obres completes* maragallianes a la Llibreria Sala Parés, és a dir, l'anomenada Edició dels Fills.

Estelrich publicaria a *Destino*, durant els anys quaranta, una sèrie d'articles, que reuniria en el volum *Las profecías se cumplen* editat per Montaner y Simón l'any 1948, i que apareixerien a la revista sota l'epígraf «Hombres e Ideas». Entre diversos autors nacionals i estrangers, dedicarà un total de cinc articles (tres, l'any 1946; i dos, dos anys més tard) a Joan Maragall. La sèrie comença amb «La lección de Maragall», on, com és freqüent en Estelrich, trobem una forta presència de l'autor mallorquí rere el pretext del poeta català. Gairebé més que no pas el llegat maragallià, observem a l'article l'educació literària d'Estelrich. El text s'inicia de la següent forma:

Tendría yo a lo sumo dieciocho años. Me había formado en las Islas, precozmente lanzado a la producción y a la lucha. Me encontré incrustado dentro del filón más prestigioso y más firme de nuestro renacimiento insular. El programa para los años que tenía por delante no podía ser otro que continuar, ensanchar y vivificar. Ingenuamente creía poseer todo cuanto podía exigirme. Y, para adorno y delectación, ilustrando la memoria, entonces tan feliz, los mejores versos de los más grandes poetas. Los de casa, por de pronto; y, entre ellos, los más famosos y ya cuasi clásicos de Maragall. Tal era, por mi suerte, la verdadera educación recibida, sobre la seca y anodina instrucción de colegios e institutos.²⁶

L'autobiografisme de l'article determina el dibuix que es fa de Maragall, més present en la impressió formada en l'esperit del jove Estelrich que en una lectura realment transcendent i original. L'erudit mallorquí recorda com va llegir Nietzsche i Maragall gairebé paral·lelament, com aquest asserenava la inflamació d'aquell; memòries suscitées per la lectura de l'antologia publicada per Ediciones Destino.

Novament, tot seguint el binomi emprat pel seu antic mestre Eugeni d'Ors a la *glosa* comentada, defensa la conjugació en la figura de Maragall de la tradició i l'actualitat, del local i l'universal:

24 Vg. Xavier MONTOLIU PAULÍ, «Notícia de Joan Maragall, traduït en romanès», *Haidé. Revista d'estudis maragallians*, núm. 1, 2012, p. 81-92.

25 Vg. Joan ESTELRICH, *Catalanismo y Reforma Hispánica*, Barcelona, Montaner y Simón, 1932.

26 ID., «La lección de Maragall», *Destino*, núm. 483, 19 d'octubre de 1946, p. 7.

La tradición, lo popular, la costumbre, lo natural, lo primitivo, lo espontáneo, ¿quién lo ha celebrado, sublimado, como Maragall? ¿Quién, como él, ha sabido revelar con tan certera emoción el sentido de las fiestas, de las ceremonias, de los ritos, de las danzas, de las conmemoraciones religiosas? Pero ¡cuidado! No confundamos a Maragall con cualquier folklorista, amante de lo pintoresco, ni con cualquier tradicionalista cerril, agarrado a su rutina. Todo lo tradicional tiene valor para él en cuanto es auténtico, en cuanto es signo de vida, en cuanto mana de la creatividad del ser, en cuanto es manifestación del espíritu.²⁷

Al següent article, Estelrich reflexiona sobre la funció educadora de l'escriptor a la societat, que hauria de comportar la troballa i comunicació de la veritat moral amagada als ulls del públic general. En aquest sentit, proposa l'exemple del poeta de Barcelona en tant que preferia el silenci a la paraula gratuïta: «Por eso Maragall aconsejaba que hablásemos únicamente cuando nos sintiéramos iluminados por el espíritu, decididos como por necesidad a expresar convicciones, a decir la verdad; nuestra verdad, naturalmente».²⁸ Una veritat esbrinada poèticament, més que intel·lectualment. D'alguna manera, tot i la formació de preguerra d'Estelrich, l'humanista illenc parteix de la visió romàntica, idealista, del «geni creador», autèntic, sincer, proper a la vida, vers la raó freda, deshumanitzada. Ens diu de Maragall:

Posiblemente él mismo no se daba cuenta, como tampoco lo advirtieron sus contemporáneos, de que todas sus ideas fundamentales manaban de un centro generador: El espíritu creador, que se expresa por medio del hombre; el amor que es vida y lo mueve todo.²⁹

Estelrich s'insereix en una reacció freqüent a la primera postguerra, partidària del vitalisme i contrària al racionalisme suposadament vinculat a les estètiques de finals dels anys vint i dels anys trenta:

En las dos primeras décadas del siglo se dio el gran salto; el panorama cultural modificó su paisaje, en el sentido de la modernidad y de las reglas intelectuales. Maragall advirtió en sus últimos años –murió en 1912– las castraciones y deficiencias que pudiera acarrear –como de hecho ocurrió en todo el ámbito moderno– el predominio de un intelectualismo vuelto de espaldas a la tradición y a la vida auténtica, aherrojador de lo natural y espontáneo, despreciativo de los valores sentimentales.³⁰

Maragall, per descomptat, «vitalmente individualista», desconfiava d'un «intelecto cuya ambición se cifra en despersonalizarse», comptava amb «la necesidad de comunicación, que solo por el amor se alcanza, entre la persona individual y la colectividad» i rebutjava «la frialdad de un intelectualismo incapaz de fusión y de comunicación».³¹ A l'últim dels tres articles publicats el 1946 amb el prometedor títol de «La fe de Maragall»,³² Estelrich simplement glossa alguns dels textos reunits a *Los vivos y los muertos*, que, amb tota probabilitat, era el pretext pel qual li encarregaren els tres textos crítics.

27 *Ibid.*

28 J. ESTELRICH, «Maragall, educador», *Destino*, núm. 484, 26 d'octubre de 1946, p. 7.

29 *Ibid.*

30 *Ibid.* Estelrich confon l'any del decés de Maragall i canvia el real, 1911 per l'errada del text, 1912.

31 *Ibid.*

32 J. ESTELRICH, «La fe de Maragall», *Destino*, núm. 485, 2 de novembre de 1946, p. 7.

Dos anys després, retorna a *Destino* amb «Vuelta a Maragall», on convida els lectors a recuperar la lectura del clàssic català («Amigo lector, te invito a una excursión conmigo. Vamos a meternos de nuevo en la trémula fronda maragalliana, empapada de luz y de rocío; hay aquí, como en los paisajes lulianos, bellos árboles junto a bellos manantiales, y bellos ruiseñores solo visibles por el canto»)³³ i incideix en el caràcter representatiu de Maragall respecte de la terra, la cultura i la idiosincràsia catalanes («Hay individuos que, como nuestro Maragall, imprimen su carácter a la cultura espiritual de una época»)³⁴, tot i anar, sovint, en contra de tendències dominants al seu temps:

La época de Maragall, fin y principio del siglo, era progresista, racionalista, positivista y adoradora de la ciencia; y Maragall fue, en abierta oposición, tradicional, hombre de fe, romántico, idealista, adorador de la vida y de la belleza. La época iba haciéndose socialista y Maragall afirmaba un individualismo irreductible, insobornable. La época era democrática, y Maragall rehuyó deliberadamente cualquier consagración o mandato del sufragio popular. Sin embargo, ya en sus días, concretamente en la primera década de este siglo, se veía en Maragall, y con mayor relieve le vemos nosotros hoy, al hombre más amplia y explícitamente representativo de su tierra. ¿Qué quiere esto decir? Entre otras cosas, que el hombre representativo es tal por sí y no por ningún decreto de la masa; no porque siga la corriente dominante: no le damos la representación: buscamos, por el contrario, nuestra representación en él, aunque no sea hombre de acción, y tal vez precisamente por no serlo; aunque viva fuera del tumulto, recluso en el calor amoroso de un hogar, o solitario; pues –aseveraba Unamuno, sin practicar el consejo– no es menester estar en medio de los hombres para guiarlos.³⁵

Nocions com la de l'individualisme maragallià o la concepció romàntica del creador poètic són les que vinculen aquest primer article de 1948 amb l'últim que analitzarem en aquest treball: «Novalis y Maragall». En aquest text, Estelrich aprofundeix en les comparacions establertes per Manuel de Montoliu³⁶ (a la col·lecció dirigida, no ho oblidem, per Estelrich mateix) entre Novalis i el poeta català, a partir de la lectura en paral·lel entre el Comte Arnau i el *Heinrich von Ofterdingen*. I clou l'article:

Este ensalzamiento de la poesía como génesis y al propio tiempo síntesis del mundo, que practican dos poetas de distintos tiempos, lenguajes y patrias, supone muchísimo más que una mera identidad de actitud literaria. Supone una filosofía de la naturaleza, que no hay que confundir, como alguna vez se ha hecho respecto a Maragall, con un panteísmo soñador. En ella, la naturaleza se concibe como un orden y un desarrollo del mundo, cuyo secreto más íntimo solo puede revelarlo la poesía; Novalis podía, por eso, proclamar la unidad de poesía y ciencia. Su narración poemática nos invita, en conclusión, a volver a la edad de oro; la poesía prepara la redención del mundo; «ya se ha instaurado el reino de la eternidad». Y en este reino –recordad el *Cant espiritual*, tan suyo– Maragall desea vivir, «et nunc et semper», ahora, y después, y siempre, con todo su cuerpo y con toda su alma.³⁷

33 ID., «Vuelta a Maragall», *Destino*, núm. 545, 17 de gener de 1948, p. 5.

34 *Ibid.*

35 *Ibid.*

36 Manuel de MONTOLIU, «L'apòstol de recomençament, dins J. MARAGALL, *Obres completes*, vol. XXVIII. *Elogi de la paraula i altres escrits*, Barcelona, Llibreria Sala Parés, 1935; reproduït a J. MARAGALL, *Obres completes*, vol. I. *Obra catalana*, Barcelona, Selecta, 1981, p. 1239-1249.

37 J. ESTELRICH, «Novalis y Maragall», *Destino*, núm. 549, 14 de febrer de 1948, p. 16.

3. Per concloure

El tercer nucli interessant present als textos investigats durant la nostra investigació predoctoral ja sobrepassa el límit crònic examinat en aquest treball, i el reservem per a una altra ocasió. Es tracta del número extraordinari que *Destino* va dedicar a Joan Maragall amb motiu del centenari del seu naixement. Concretament, es tracta del número 1179, publicat el 12 de març de 1960, en el qual col·laboraren noms de primera línia com Azorín, Vicente Aleixandre, Josep Maria de Sagarra, Camilo José Cela, Pedro Laín Entralgo, Carles Soldevila, Josep Pla, Melchor Fernández Almagro, Manuel de Montoliu, Néstor Luján, Joan Teixidor, Joan Fuster, Ramón Otero Pedrayo, Aquilino Iglesias Alvariño, Josep Maria Espinàs, Arturo Llopis, Francesc Pujols, Jaume Vicens Vives, Pere Català Roca, José María Corredor, Lorenzo Gomis, Joan Perucho, Tomàs Roig i Llop...

Tanmateix, el nostre apropament ha tingut la intenció de mostrar com la presència de Joan Maragall a la revista *Destino* en una època molt propera a la Guerra Civil tenia com a objectiu fonamental re-fermar una estratègia ideològica i cultural ja present al setmanari falangista nascut a Burgos: mostrar l'essència suposadament autèntica d'una Catalunya prostituïda durant la II República, una naturalesa catòlica, espanyola sense deixar d'ésser catalana, local i universal. El bilingüisme de Maragall, el seu catolicisme, la seva atenció a les formes populars i a la cultura estrangera, van ser les hipostatitzacions emprades pels crítics de *Destino* per demostrar la seva hipòtesi.

Rebut el 24 de juliol de 2015
Acceptat el 26 de setembre de 2015